

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

№ 5 2024

гуманитарные науки
естественные науки
технические науки

МУҒАЛЛИМ ҲАМ ҮЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ

Илимий-методикалық журнал

2024

5-сан

*Ўзбекистан Республикасы Министрлер Кабинети жанындагы
Жоқарғы Аттестация Комиссиясы Президиумының
25.10.2007 жыл (№138) қарары менен дизимге алынды*

*Қарақалпақстан Баспа сөз хәм хабар агентлиги тәрепинен
2007-жылы 14-февральдан дизимге алынды.
№01-044-санлы гүўалық берилген.*

5-сан 2024 сентябрь

Шөлкемлестіріушілер:

Қарақалпақстан Республикасы Халық билимлендириу Министрлиги,
ӨЗПИИИ Қарақалпақстан филиалы

Редактор:

А. Тилегенов

Редколлегия ағзалары:

Мақсет АЙЫМБЕТОВ	Уролбой МИРСАНОВ
Нағмет АЙЫМБЕТОВ	Сафо МАТЧОН
Айтмурат АЛЬНИЯЗОВ	Шукурулло МАРДОНОВ
Сапардурды АБАЕВ	Камаладин МАТЯКУБОВ
Адхамжон АБДУРАШИТОВ	Арзы ПАЗЫЛОВ
Хайрулла АЛЯМИНОВ	Барлықбай ПРЕНОВ
Байрамбай ОТЕМУРАТОВ	Раьно ОРИПОВА
Алишер АЛЛАМУРАТОВ	Бахтиёр РАХИМОВ
Дилшодхўжа АЙТБАЕВ	Фурқат РАЖАБОВ
Интизар АБДИРИМОВА	Муқаддас РАХМАНОВА
Тўлқин АЛЛАЁРОВ	Светлана СМИРНОВА (Москва, Россия)
Марифжон АХМЕДОВ	Дилшода САПАРБАЕВА
Умида БАҲАДИРОВА	Феруза САПАЕВА
Фархад БАБАШЕВ	Зайниддин САНАҚУЛОВ
Ботир БОЙМЕТОВ	Мухаббат САЛАЕВА
Гулзода БОЙМУРОДОВА	Қаххор ТУРСУНОВ
Шахло БОТИРОВА	Амина ТЕМИРБЕКОВА
Маманазар ДЖУМАЕВ	Нурзода ТОШЕВА
Асқар ДЖУМАШЕВ	Куанишбек ТУРЕКЕЕВ
Мухтар ЕРМЕКБАЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Тажибай УТЕБАЕВ
Алишер ЖУМАНОВ	Амангелди УТЕПБЕРГЕНОВ
Гүлнара ЖУМАШЕВА	Мамбеткерим ҚУДАЙБЕРГЕНОВ
Холбой ИБРАГИМОВ	Амангелди КАМАЛОВ
Шохида ИСТАМОВА	Вохид КАРАЕВ
Умида ИБРАГИМОВА	Гулмира ҚАРЛЫБАЕВА
Лола ИСРОИЛОВА	Ризамат ШОДИЕВ
Алима КЕНЖЕБАЕВА (Тараз, Қазақстан)	Зафар ЧОРИШАНБИЕВ
Ярмухаммат МАДАЛИЕВ (Шимкент, Қазақстан)	Рустам ФАЙЗУЛЛАЕВ
Меруерт ПАЗЫЛОВА	Дўстназар ХИММАТАЛИЕВ
Асқарбай НИЯЗОВ	Тармиза ХУРВАЛИЕВА
Сабит НУРЖАНОВ	Умид ХОДЖАМҚУЛОВ
Захия НАРИМБЕТОВА	Жавлонбек ХУДОЙБЕРГЕНОВ
Хушбоқ НОРБЎТАЕВ	Гулрухсор ЭРҒАШЕВА
Улфат МАҲҚАМОВ	Гавхар ЭШЧАНОВА
	Қонысбай ЮСУПОВ

Janaberegnova A.J. Mustaqil ishlarni tashkil etishning tashkiliy mexanizmlariga oid tadqiqotlar nazariyasi	177
Xudayqulova F.B. Pedagogik faoliyatda kasbiy madaniyatning xususiyatlari	189
Фозилов Б.З. Кар ва заиф эшитувчи 5-7-синф ўқувчиларининг фуқаролик компетенциясини шакллантиришда лойиҳа методидан фойдаланиш йўллари	195
Orinbetov N.T. Akademik litsey o'quvchilarining fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishning didaktik ta'minoti	199
Nizamova M. N. Axborotlashgan zamonaviy jamiyatda bo'lajak menejerlar kasbiy mobilligini rivojlantiruvchi ta'limni tashkil etish	204
Kadirova G.X. Ta'lim jarayonida varativ o'quv topshiriqlardan foydalanish imkoniyatlari	209
To'raqulova M.Q., Fatullayeva S.I. Xorijiy tajribalar asosida oliy muhandislik maktabi faoliyatini tashkil etish orqali yaratuvchi magistrnlarni tayyorlash metodikasi	214
Yuldashev S.N. Loyihaga asoslangan ta'lim jarayonni tashkil etish metodikasi	224
Куньянинь Лн. Создание методического инструментария для развития экологической компетентности у будущих переводчиков и использование современных инноваций при его реализации	228

МИЛЛИЙ ИДЕЯ ҲАМ РУЎХИЙЛИҚ ТИЙКАРЛАРЫ, ТАРИЙХ, ФИЛОСОФИЯ

Ibragimova D.I. Isajon Sultonning tarixiy hikoyalari tematikasi	233
--	-----

ФИЗИКА, МАТЕМАТИКА, ИНФОРМАТИКА

Тажетдинова Г.А. Жоқары билимлендириўде жасалма интеллекттен пайдаланыў зэрурлиги ҳәм машқалалардың шешимлери	239
Теубаева G.S. Oliy ta'lim tizimiga sun'iy intellektni joriy etish	248
Toxirov F.J. Talabalarning mobil ilovalarni ishlab chiqishga oid kompetentligini rivojlantirishda simulyatsiya va virtual muhitlardan foydalanish imkoniyatlari	254
Бўронова Г.Ё. Виртуал робототехника тўғарақларини ташкил этишда замонавий ўқув платформаларидан фойдаланишнинг амалий имкониятлари	259
Djumayev J.M. Robototexnika darslarida talabalarni ijodiy ko'nikmalarni rivojlantirish masallari	267
Axmedov A.B. Professional ta'limda raqamli transformatsiyaning ahamiyati	275

БАСЛАЎИШ КЛАСС, МЕКТЕПКЕ ШЕКЕМГИ ТАРБИЯ

Oteniyazova P.E. Qaraqalpaq xalq awızeki kórkem dóretpelerinen biri bolǵan jumbaqlar tiykarında balalardıń til ósiriwin rawajlandırıw	282
Ochilov F.I. O'quvchilar tabiiy-ilmiy tafakkurini rivojlantirishning individual ta'lim amaliyoti	286
Jabborova O.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining 5 ijtimoiy-emotsional ko'nikmalari mazmuni	291
Tashpulatova D.M. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining tarbiya asoslarini o'zlashtirishini tashhishtash metodikasi	299
Sayliyeva M. M. Tabiiy fanlar turkumini o'qitish jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kristizim ko'nikmasini shakllantirish	304
Artikova N. Sh. Zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida o'quvchilarining kommunikativ kompetensiyalarini shakllantirish	314
Egamova G.A., Zikirova D. Sh. Boshlang'ich ta'limda darslarni steam, stem технологиялари asosida tashkillashtirishga innovatsion yondashuvlar	320
Kenjayeva F.Sh. Bo'lajak tarbiyachilarning pedagogik va psixologik qobiliyatlarini shakllantirish ta'lim muammosi sifatida	325
Sulaymanova M.P. Boshlang'ich sinflarda "Tarbiya" fanining o'qitishda innovatsion metodlardan foydalanish metodikasi (xususiy maktablar misolida)	332
Narimbetova Z.A., Asqarova N.J. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilarni matematik savodxonligini oshirishda matematik diktantlardan foydalanish	337
Мамбеталиев Қ. А. Бошланғич синфда ўқувчининг ёзма нутқини ривожлантириш	341

TABIY FANLAR TURKUMINI O‘QITISH JARAYONIDA BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING KRISTIZIM KO‘NIKMASINI SHAKLLANTIRISH

Sayliyeva M. M.

ChDPU Boshlang‘ich ta‘lim metodikasi o‘qituvchisi

Tayanch so‘zlar: tabiiy fanlar, o‘qitish jarayoni, boshlang‘ich sinf, o‘quvchilar va o‘zlashtirish, kristizim ko‘nikmasi, shakllantirish va o‘rgatish.

Ключевые слова: естественные науки, учебный процесс, начальная школа, ученики и освоение, кристалльный навык, формирование и обучение.

Key words: natural sciences, educational process, primary school, students and learning, crystal skill, formation and training.

Резюме: Ushbu maqolada tabiiy fanlar turkumini o‘qitish jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining kristizim ko‘nikmasini shakllantirish muammosi to‘g‘risida fikr yuritilgan va muallifning individual yondashuvi taqdim etilgan.

Резюме: В данной статье рассмотрена проблема формирования у младших школьников навыка кристизим в процессе преподавания серии естественных наук и представлен индивидуальный авторский подход.

Summary: This article examines the problem of the formation of the Christianization skill in younger schoolchildren in the process of teaching a series of natural sciences and presents an individual author's approach.

Kirish. “O‘zbekiston-2030” strategiyasida ta‘limga oid belgilangan vazifalari ijrosi jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ko‘nikmalarini zamonaviy talablar asosida shakllantirish ham muhim o‘rin tutadi[1]. Shu jihatdan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining 4 K xalqaro moduli bo‘yicha kristizim ko‘nikmasini shakllantirish dolzarb bo‘lib turibdi. Bu o‘rinda e‘tiboringizni ana shu masalaning tahliliga tortamiz.

Adabiyotlar tahlili. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ta‘limiy va tarbiyaviy ko‘nikmalarini shakllantirish nazariyasi, didaktikasi va metodologiyasi bo‘yicha pedagogik olimlar tomonidan tadqiqotlar majmui yaratilgan. Bu borada O.Adizov, R.Djo‘rayev, H.Ibragimov, O.Musurmonova, R.Safarova kabilarning tadqiqotlari muhim o‘rin tutadi. Yosh olimlardan

O.Jabborova, A.Kuchkinov, Toshpo'latova kabilarning tadqiqotlarida boshlang'ich ta'limning zamonaviy muammolari tadqiq etilgan.

Xorijlik pedagoglardan A.Komenskiy, D.Ushenskiy, kabilarning tadqiqotlarida jahon mamlakatlari boshlang'ich ta'lim muammolari va uni o'qitish metodikalari ishlab chiqilgan.

Ayni paytda,xalqaro miqyosida e'tirof etilgan 4K modeli bo'yicha maxsus tadqiqotlar endi yaratilayotganligini eslatib o'tish joiz.[2].

Asosiy qism. Xalqaro miqyosida e'tirof etilgan 4 K modeli bo'yicha eng muhim ko'nikmalardan biri bu kristizimdir. Mamlakatimizda boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikmasini shakllantirish metodikasini ishlab chiqish dolzarb bo'lib turganligini eslatib o'tish joiz.Mazkur masala bo'yicha bizning yondashuvlarimiz quyidagilardan iborat:

Kristizim ko'nikmasining mazmuni. “Kristizim” tushunchasi lotincha bo'lib tanqidiy yondashuv ma'nosini anglatadi. Kristizim tushunchasi tanqidiy yondashuv, tahliliy fikrlash va holis munosabat ma'nolarida qo'llaniladi. Aslida tanqidiylik muayyan hodisa yoki voqelikdagi muammolarini tez va to'g'ri tushunish malakasidir. Bu o'rinda haqiqatni bila turib uni inkor etish ma'nosidagi tanqidiylik tushunilmaydi. Shu sababli tanqidiylik ta'lim va tarbiya jarayonida ko'zlangan maqsadga hamda samaradorlikka erishishning eng muhim vositalaridan biri hisoblanadi. Misol uchun, boshlang'ich sinf o'quvchilarining bilimlarini o'zlashtirishiga tanqidiy munosabatda bo'lish ularning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi. Shu jihatdan xalqaro ta'lim dasturlari va xorijiy mamlakatlarning ta'lim tajribalarida kristizim atamasi ijobiy ma'noda keng qo'llaniladi. Bunda tanqidiy yondashuv,tanqidiy munosabat va ta'lim-tarbiya asoslarini tanqidiy o'zlashtirishga asosiy e'tibor qaratiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikmasining tarkib toptirilishi ularning bilim va ko'nikmalarini kengaytirishga xizmat qiladi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarining bunday ko'nikmasini tarkib toptirish ularning bilim va ko'nikmalarini hozirgi zamon talablari asosida rivojlantirib borish imkonini beradi. Misol uchun, mamlakatimizda har bir o'quv yilida o'quvchilarining muayyan ko'nikmalarini tarkib toptirish yo'lga qo'yilgan. 2023-2024 o'quv yilida umumiy o'rta ta'lim maktablari o'quvchilarining biz tadqiq etayotgan 4K modeli bo'yicha ta'lim sharoitidan foydalanish,jamoa bo'lib ishlash,ijodiy yondashuv va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini tarkib toptirishga asosiy e'tibor qaratildi. 2024-2025 o'quv yilida mazkur ko'nikmalarning mantiqiy davomi bo'lgan o'quvchilarda 5 ijtimoiy-emotsional o'z-o'zini anglash, o'z-o'zini boshqarish, ijtimoiy xabardorlik, tengdoshlari bilan munosabatga kirisha olish va ma'suliyatli qaror qabul qilish

ko'nikmalarini shakllantirish O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 21 iyundagi PQ-232-son "Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi milliy insitutini tashkil etish to'g'risida"gi Qarori bilan belgilab qo'yildi. Bularning barchasi boshlang'ich sinf o'quvchilarining kristizim ko'nikmasini maqsadli shakllantirish muammolarini maxsus tadqiq etishni taqazo etadi.

Shu jihatdan bu o'rinda 4 K xalqaro modeli bo'yicha boshlang'ich sinf o'quvchilarining tanqidiy yondashuv ko'nikasini shakllantirish mazmunini belgilab olish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bu ko'nikma Buyuk Britaniyaning Kembrij kolleji pedagogi olimlari tomonidan XX asr 90-yillarida ishlab chiqilgan va dunyo miyosida e'tirof etilgan. Mazkur ko'nikmani boshlang'ich sinf o'quvchilarida shakllantirish mazmunini quyidagilar tashkil qiladi:

1) boshlang'ich sinf o'quvchilarining voqelikka tanqidiy munosabatini shakllantirish;

2) boshlang'ich sinf o'quvchilarining voqelikni tahlil vositasida qabul qilishga o'rgatish;

3) boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil fikrlash ko'nikmasini tarkib toptirish.

Ushbu ko'nikmalar boshlang'ich sinf o'quvchilarida tarkib toptirilishi zaruriyat hisoblanadi. Shu ma'noda boshlang'ich sinf o'quvchilarining voqelikka tanqidiy munosabatini shakllantirish taqazo etiladi. Unga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilari kundalik faoliyati davomida duch keladigan murakkab yoki oddiy voqealarga tabiiy munosabatda bo'lishi kerak. Buning ma'nosi shuki, boshlang'ich sinf o'quvchisi murakkab voqelik oldida ruhiy tushkunlikka tushmasligi lozim. Masalan, tengdoshlari unga nisbatan noholis munosabatda bo'lsa, boshlang'ich sinf o'quvchisi bu voqelikni salbiy qabul qiladi. Chunki u bunday munosabatning sabablarini bo'lishini istaydi. Shu ma'noda boshlang'ich sinf o'quvchisi har qanday voqelikni tabiiy qabul qilishni o'rganisa, unda tanqidiy munosabat ko'nikmasi tarkib topadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining kristizim ko'nikmasini shakllantirishda ularni voqelikni tahlil qilib qabul qilishga o'rgatish ham muhim o'rin tutadi. Unga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchisi o'zi duch kelgan voqelikni to'g'ri qabul qilishga o'rganishi kerak. Masalan, sinfdoshlari unga nisbatan tanqidiy munosabatda bo'lsa, u bu voqelikni to'g'ri qabul qilishi lozim. Chunki tanqidiy munosabat o'quvchi hatti-xarakatidagi kamchiliklarni to'g'irlash imkonini beradi. Buning natijasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining voqelikni tahlil qilish vositasida qabul qilish ko'nikmasi tarkib topadi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikmasini tarkib toptirishdagi yana bir muhim tayanchlardan biri ularning mustaqil fikrlash ko'nikmasini

tarkib toptishdir. Unga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘quvchisi voqelikka tanqidiy munosabat va uni tahliliy qabul qilish vositasida voqelik asoslarni izlab ko‘radi, buning natijasida unda mustaqil fikrlash tarkib topadi. Masalan, boshlang‘ich sinf o‘quvchisiga sinf rahbari tanqidiy munosabatda bo‘lsa, u buning sababi bilan qiziqadi. Natijada unda voqelikni tahlil qilish va uning asoslarini aniqlash fikrlash yuzaga keladi. Bularning barchasi boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mustaqil fikrlash ko‘nikasining tarkib topishiga asos bo‘ladi.

E‘tibor berilsa, 4K modeli tarkibiga kiruvchi kristizim ko‘nikmasi mazmuni boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini bilim, ko‘nikma va faoliyat asoslarini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Bizning yondashuvimizga ko‘ra, kristizim ko‘nikmasi tarkibini quyidagi uch masala tashkil qiladi:

- 1) tanqidiy yondashuv;
- 2) tahliliy fikrlash;
- 3) holis munosabat

Tanqidiy yondashuv – bu voqelikni va hodisalarni tabiiy qabul qilish jarayonidir. Chunki voqelik va hodisalar tabiiy kechadi. Agar shaxs ularga nisbatan tabiiy munosabatda bo‘lmasa, shaxs murakkab voqelik va hodisalar girdobida ruhiy tushkunlik, umidsizlik hamda o‘ziga ishonmaslik holatlariga tushadi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning voqelikka tanqidiy yondashuv ko‘nikmasi ularni voqelikni tabiiy qabul qilish vositasida tarkib toptiriladi. Bugungi kunda texnologik rivojlanish sharoitida boshlang‘ich sinf o‘quvchilari tezkor va ko‘p voqelikka duch kelishmoqda shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining ba‘zilari bu jarayonda murakkablikka duch keladi va ba‘zilari voqelikni yengib o‘tadi. Murakkablikka duch kelgan boshlang‘ich sinf o‘quvchisining bilim va ko‘nikmalarini o‘zlashtirishi susayadi. Aksincha, voqelikni yengib o‘tgan boshlang‘ich sinf o‘quvchisida bilim va ko‘nikmalarni kutilgan darajada o‘rganish yuzaga keladi. Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini tanqidiy yonashuvga o‘rgatish taqazo etiladi.

Kristizim ko‘nikmasining asoslaridan birini tahliliy firlash tashkil qiladi. Unga ko‘ra, boshlang‘ich sinf o‘quvchisi yaxshi yoki yomon voqelikni qiyoslay olishi, ijobiy ma‘lumotlarni ayta olishi va o‘zining fikriga ega bo‘lishi kerak. Bunday hol boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida tanqidiy fikrlash ko‘nikmasining tabiiy ravishda tarkib topishiga asos bo‘ladi. Shu sababli ta‘lim va tarbiya jarayonida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarning tahliliy fikrlash ko‘nikmasi boqichma-bosqich rivojlantirilib boriladi.

Kristizim ko‘nikmasi tarkibining yana bir asosi bu – holis munosabatdir. Unga ko‘ra boshlang‘ich sinf o‘quvchisi har bir voqelik va hodisaga nisbatan holis

munosabatda bo'lishi lozim. Masalan, sinfda ro'y beradigan ijobiy yoki salbiy hodisalarga boshlang'ich sinf o'quvchisi holis munosabatda bo'lishi kerak. Agar u voqelikni ijobiy yoki salbiy jihatdan qabul qilsa, uning munosabatida bir yoqlanmalik kelib chiqadi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarida xolis munosabat ko'nikasini tarkib toptirish bilan ularni faoliyatga maqsadli tayyorlashga erishish mumkin.

Diqqat qilinsa, kristizim ko'nikmasi mazmunini bir necha asoslar tashkil qiladi. Mamlakatimiz boshlang'ich ta'lim jarayonida o'quvchilarning mazkur kristizim ko'nikasini tarkib toptirish ishlarini yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarida mazkur ko'nikmalar o'quv fanlarini o'qitish jarayonida, to'garaklar mashg'ulotlarida va sinfdan tashqari ishlar vositasida shakllantirish kutilgan samarani beradi. Misol uchun, boshlang'ich sinflarda Matematika hamda Informatika va axborot texnologiyalari o'quv fanlarini o'qitish jarayonida o'quvchilarda kristizim ko'nikasini shakllantirish kurtilgan samarani beradi.

Kristizim ko'nikasini shakllantirishga doir yondashuvlar. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikasini shakllantirishga doir bir nechta yondashuvlar tarkib topganligini ta'kidlab o'tish joiz. Chunki 4K modeli tarkibiga kiruvchi kristizim ko'nikmasi nisbatan yangi bo'lishiga qaramasdan o'quvchilarda uni shakllantirishga doir yondashuvlar muntazam tarkib topib bormoqda. Shu jihatdan boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikasini shakllantirishning maqbul yondashuvlarini belgilab olish va ularni idrok etish maqsadga muvofiq bo'ladi. Mazkur masalada bu borada quyidagi yondashuvlar to'g'risida tushunchaga ega bo'lish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- 1) xorijlik pedagoglarning yondashuvlari;
- 2) tajribali amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining individual yondashuvlari;
- 3) Chirchiq davlat pedagogika universitetida tajribadan o'tgan klasterli yondashuv.

Bunday yodashuvlarga asoslanish boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikasini shakllantirishda muhim mexanizimlarni beradi. Shu jihatdan Yevropa mamlakatlaridan Filandiya va Osiyo mamlakatlaridan Singapur davlatlarida kristizim ko'nikasini o'quvchilarda o'quv fanlarini o'qitish jarayonida shakllantirishga alohida e'tibor beriladi. Bunda quyidagi metodga asoslaniladi:

- a) o'quv fanlari materiallariga tanqidiy munosabatda bo'lish.
- b) o'quv fanlari materiallarini tanqidiy o'zlashtirish;
- v) o'quv fanlari materiallarini o'zlashtirish bilan fikriga ega bo'lish.

Shu jihatdan bu mamlakatlarda har bir o'quv fani mashg'ulotlari erkin vositalarga asoslaniladi. Misol uchun, Tabiiy fanlar turkumiga kiruvchi dars mashg'ulotlarining o'quv materiallari amaliy xususiyatga ega bo'ladi va shu amaliy mashg'ulotlar vositasida mavzularning qoidalari o'zlashtiriladi. Mamlakatimizda 2023-2024 o'quv yilidan boshlab mazkur metodikaga asoslangan boshlang'ich sinf darsliklari yaratildi. Shu ma'noda bu o'rinda 3-sinf Tabiiy fanlar darsligidan olingan quyidagi mavzu asosida o'quvchilarning kristizim ko'nikmasini shakllantirishga doir namunaga e'tiboringizni tortamiz.

Diqqat qilinsa, Tabiiy fanlar dars mashg'ulotlari vositasida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kristizim ko'nikmasini tabiiy ravishda shakllantirishga erishish mumkin. Buning uchun har bir dars mashg'ulotlari maxsus tayyorgarlik asosida va amaliy yo'naltirilgan shakllarda o'tkazilishi taqazo etiladi.

Mamlakatimizda boshlang'ich ta'lim jarayonida individual yondashuvlarga ega bo'lgan tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilari faoliyat yuritmoda. Mazkur toifa o'qituvchilarining individual yondashuvlaridan foydalangan holda boshlang'ich sinf o'quvchilarining kristizim ko'nikmasini shakllantirish ham muhim imkoniyatlarni beradi. Buning uchun quyidagilarga amal qilish maqsadga muvofiq bo'ladi:

a) tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'ziga xos individual yondashuvini aniqlash;

b) tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'ziga xos individual yondashuvini o'zlashtirish;

c) tajribali boshlang'ich sinf o'qituvchilarining o'ziga xos individual yondashuvlari asosida o'quvchilarning kristizim ko'nikmasini shakllantirish.

E'tibor berilsa, tajribali amaliy faoliyatdagi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining individual yonashuvlari asosida o'quvchilarning kristizim ko'nikmasini shakllantirish muhim amaliy samaradorlikni beradi.

Mamlakatizida 2020-2021 o'quv yilidan boshlab Chirchiq davlat pedagogika universitetida professor-o'qituvchilari tomonidan ishlab chiqilib, tajribadan o'tkazilgan innovatsion pedagogik ta'lim klasteri ta'lim muassasalariga joriy etila boshlandi. Unga ko'ra, oily pedagogik ta'lim muassasasi, umumiy o'rta ta'lim maktabi va maslaxatchi mutasaxxislar hamkorligida boshlang'ich sinf o'quvchilarining kristizim ko'nikmasini tezkor va keng ko'lamli shaklda tarkib toptirish mumkin. Bunda oily ta'lim muassasalari professor o'qituvchilari o'quvchilarning kristizim ko'nikmasini shakllantirishda bilim va ko'nikmalar majmuini taqdim qilish, umumiy o'rta ta'lim maktab o'qituvchilari ular asosida dars mashg'ulotlari jarayonida o'quvchilarning kristizim ko'nikmasini amaliy shakllantirish va maslaxatchi mutasaxxislar esa o'quvchilarning

kristizim ko'nikmasining shakllanganlik darajasini aniqlash hamda baholash vazifasini bajaradi. Bundan tashqari, yana bir shaklga ko'ra, boshlang'ich sinf o'qituvchisi, boshlang'ich ta'lim metodik kengashi vakillari va maktab birlashtirilgan oliy pedagogik ta'lim muassasalari mutaxassislari hamkorlikda boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikmasini tarkib toptiradi. Bunda amaliy faoliyatdagi o'qituvchilar shakllantirish vazifasini, boshlang'ich ta'lim metodik kengashi vakillari yo'naltirish vazifasini va oiliy pedagogik "Ilg'or xorijiy tajribalar asosida bo'lajak o'qituvchilarda kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning pedagogik strategiyalari: muammolar va yechimlar" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi 2024-yil 20-fevral ta'lim mutaxassislari ilmiy maslahatchi vazifasini bajaradi. Natijada boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikmasi ilmiy, metodik va amaliy jihatdan kutilgan darajada tarkib topadi.

Diqqat qilinsa, tajribadan o'tgan klasterli yondashuvga asoslanish boshlang'ich sinf o'quvchilarining kristizim ko'nikmasini talab darajasida shakllantirish bo'yicha keng ilmiy-metodik imkoniyatlarini beradi.

Zero, kristizim ko'nikmasini boshlang'ich sinf o'quvchilarida Tabiiy fanlar turkumini o'qitish jarayonida shakllantirishga doir yondashuvlar keng imkoniyatlarni berishi bilan muhim ahamiyatga ega.

Kristizim ko'nikmasini shakllantirishning ahamiyati. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikmasini shakllantirishning ahamiyati amaliy jihatdan muhimdir. Bu bilan boshlang'ich sinf o'quvchilari quyidagi imkoniyatlarga ega bo'ladi:

- 1) murakkab voqelikdan cho'chimaslik;
- 2) bilim va tarbiya jarayonida muammolarni mustaqil hal qilish;
- 3) mustaqil faoliyatga tayyorlash.

Kristizim ko'nikmasi boshlang'ich sinf o'quvchilarini murakkab voqelikdan cho'chimaslik asoslari bilan qurollantiradi. Shu sababli bu o'rindan "murakkab voqelik" tushunchasini aniqlashtirib olishi lozim. Unga ko'ra, murakkab voqelik ta'lim va tarbiya jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchisi uchun qiyinchiliklar tug'diradigan va unda ikkilanishni paydo qiladigan holatlar majmuidir. Shu sababli murakkab voqelik jarayonida boshlang'ich sinf o'quvchisi o'zini yo'qotmasligi uchun mavjud holatlarga tanqidiy munosabatda bo'lishi kerak bo'ladi. Bunday tanqidiy munosabat murakkab voqelikni tabiiy qabul qilish, qiyinchiliklardan cho'chimaslik va o'zini tutish ko'nikmalariga asoslaniladi. Shu sababli tabiiy munosabat boshlang'ich sinf o'quvchilarining murakkab voqeliklarga nisbatan tabiiy munosabatda bo'lish asoslariga tayanadi. Bu o'ziga xos tanqidiy yondashuv ko'nikmasiga ega bo'lishdir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikmasini shakllantirishning yana bir ahamiyati ularda bilim va tarbiya jarayonida muammolarni mustaqil hal qilish ko'nikmasi bilan qurollantirish vositasi asosida belgilanadi. Unga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilari, bilim, tarbiya olish va faoliyat asoslarini o'zlashtirish jarayonida duch keladigan muammolarni mustaqil hal qilish ko'nikmasiga ega bo'lishi kerak. Bunday muammolar o'zlashtirish jarayonida, matn va ma'lumotlarni tushunmaslik va o'z harakatlaridan qoniqmaslik ko'rinishlarida namoyon bo'ladi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilari muammolarni mustaqil hal qilish ko'nikmasiga odatlantirilishi kerak. Misol uchun, bilimlarni o'zlashtirishda duch keladigan muammolarni o'qib-o'rganish bilan hal etish kerakligini ular bilishi kerak. Bunday yondashuv boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikmasini shakllantirishning muhim ahamiyatlaridan birini belgilaydi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikmasini shakllantirishning navbatdagi ahamiyati ularni mustaqil faoliyatga tayyorlash bilan belgilanadi. Unga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilari ta'lim, tarbiya va hayotiy faoliyat davrida mustaqil faoliyatga amal qilishga o'rgatilishi kerak. Buning uchun ular mustaqil faoliyat davrida o'zlashtirgan bilimlari, ko'nikmalari va qarashlardan foydalanishni bilishi lozim. Shu sababli boshlang'ich sinf o'quvchilarining mustaqil faoliyatga tayyorlik ko'nikmasini tarkib toptirish muhim amaliy masalardan biri hisoblanadi.

E'tibor berilsa, boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikmasini shakllantirishning ahamiyati ularda mustaqil harakatchanlik, muammolarni mustaqil hal qilish va ularni mustaqil faoliyatga tayyorlash bilan belgilanadi.

Shu jihatdan bunday amaliy jihatlar boshlang'ich sinf o'quvchilarini muhim imkoniyatlar bilan qurollantiradi. Misol uchun, boshlang'ich sinf o'quvchilari tanqidiy yondashuv, mustaqil fikrlash va mustaqil harakat vositasida mustaqil faoliyat ko'nikmasiga ega bo'ladi. Bunday faoliyat ta'lim, tarbiya olish jarayonida va boshlang'ich sinf o'quvchilarining ta'limning keying bosqichiga tayyorlanish bo'yicha amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Shu sababli mazkur masalani idrok etish dolzarb bo'lib turganligini eslatib o'tish joiz.

Xulosa. E'tibor berilsa, 4K xalqaro modeli bo'yicha boshlang'ich sinf o'quvchilarining kristizim ko'nikmasini shakllantirish o'quvchilar uchun va boshlang'ich ta'limni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlarni beradi.

Ayni patyda, oliy pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'quvchilarining 4K xalqaro modeli bo'yicha o'quvchilarda kristizim ko'nikmasini shakllantirish metodikasini tarkib toptirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda quyidagilarga asoslanish kutilgan samarani beradi:

a) majburiy va tanlov mutaxassislik fanlarini 4 K xalqaro modeli asoslari bilan boyitish;

b) talabalarni haftalik pedagogik amaliyot davrida boshlang'ich sinf o'quvchilar davrida kristizim ko'nikasini shakllantirishga o'rgatish;

c) har bir talabaning o'quvchilarda kristizim ko'nikmasini shakllantirish bo'yicha individual metodikasini tarkib toptirish.

Bo'lajak boshlang'ich info'qituvchilarining 4K modeli bo'yicha ko'nikmasini shakllantirish uchun oliy pedagogik ta'lim muassasalarining majburiy va tanlov mutaxassislik fanlari ushbu masalar bilan tavsifi bilan boyitilishi maqsadga muvofiq bo'ladi. Misol uchun, oliy pedagogik ta'lim muassasalari boshlang'ich ta'lim bakalavriyat ta'lim yo'nalishining "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi", "Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalar", "Boshlang'ich ta'limda pedagogik konfliktologiya, kabi majburiy va tanlov o'quv fanlari 4K modeli bo'yicha ko'nikmalar tavsifi bilan bo'yitilishi kutilgan samarani beradi. Shu jihatdan biz tomonimizdan "Boshlang'ich ta'lim pedagogikasi" majburiy o'quv fani bo'yicha ishlab chiqilgan quyidagi dars ishlanmasiga e'tibor bering:

Mavzu: Xalqaro 4K modeli bo'yicha ko'nikmalar

Reja:

1. Xalqaro 4K modeli to'g'risida axborot
2. Xalqaro 4K modeli ko'nikmalari mazmuni
3. Xalqaro 4 K modeli ko'nikmalarini o'zlashtirish metodikasi

Tayanch tushunchalar:

4K modeli, kommunikatsiya va kollaboratsiya, kreativ va kristizim, o'zlashtirish va metodika, baholash va yondashuv

Darsning borishi:

Dastlab birinchi reja bo'yicha bilim beriladi

Shundan keyin ikkinchi reja asosida 4K modeli mazmuni tushuntiriladi. Unga ko'ra, kommunikatsiya - ta'lim va sharoiti va muhitidan foydalanish ko'nikmasi, kollaboratsiya – jamoa bo'lib ishlash ko'nikmasi, kreativlik – ijodiy yondashuv ko'nikmasi, kristizim – tanqidiy fikrlash ko'nikmasi. Bu tushunchalar mazmuni talabalarga keng tushuntiriladi.

Suhbat, trening va o'zaro musobaqa metodikasi asosida talabalarning 4K modeli ko'nikmalarni shakllantirilishi tashkil qilinadi.

Amaliy mashg'ulot:

Amaliy mashg'ulotda talabalar to'rt guruhga bo'linib, 4 K modeli bo'yicha to'rt ko'nikma taqdimotini o'tkazadi. Taqdimot yakunida jamoalarning mazkur ko'nikmalarini o'zlashtirish ko'rastkichlari baholanadi.

Bunday dars shakllari vositasida oily pedagogik ta'lim jarayonida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini 4K xalqaro modeli bilan qurollantirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida pedagogik amaliyot davrida bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kristizim ko'nikmasini shakllantirish va ularni boshlang'ich sinf o'quvchilarida shu ko'nikmani tarkib toptirishga yo'naltirish muhim masaladan biridir. Buning uchun talabalar boshlang'ich sinf o'quvchilariga birlashtiriladi va ular o'zlariga birlashtirilgan o'quvchilarda tanqidiy yondashuv tanqidiy munosabat mustaqil harakat va mustaqil fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish bo'yicha amaliy mashg'ulotlar, o'yinli terininglar va musobaqalar o'tkazish bilan mazkur ko'nikmalarini tarkib toptiradi. Natijada talabalarda boshlang'ich sinf o'quvchilarda kristizim ko'nikmasini shakllantirish bo'yicha metodika tarkib topadi.

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida har bir bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarning boshlang'ich sinf o'quvchilarida kristizim ko'nikmasini shakllantirish bo'yicha individual metodikasi tarkib toptirish ham muhim amaliy mexanizimlaridan biridir. Unga ko'ra, har bir talaba o'z qiziqishi, bilimi va izlanishlari asosida bunday metodikaga ega bo'lishi kerak. Buning uchun Ustozshogird an'anasiga binoan talabalar bilan ishlashni yo'lga qo'yish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Diqqat qilinsa, bunday amaliy yondashuv muhim mexanizimlarini berishini eslatib o'tish joiz.

Shunday qilib boshlang'ich sinf o'quvchilarining 4 K xalqaro modeli bo'yicha kristizim ko'nikmasini shakllantirish dolzarb masalalardan biri bo'lib turibdi. Bunda kristizim ko'nikmasining mazmuni, uni shakllantirishga doir yondashuvlar va kristizim ko'nikmasining bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilari faoliyatida tutgan o'rni masalalarini idrok etish muhim ahamiyatga egadir.

ADABIYOTLAR:

1. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. // www.ziyounet.uz.
2. Jabborova O.M Boshlang'ich ta'limda innovatsion texnologiyalar.-Toshkent, 2023.
3. Sayliyeva M.M Xalqaro 4 K modeli ko'nikmalarini mazmuni. 65-67 bet, Boshlang'ich ta'limning zamonaviy tendensiyalari: Ta'lim va tarbiya jarayonida yangi avlod darsliklari 4K (kritik fikrlash, kreativlik, kollaboratsiya, kommunikatsiya modeli, muammo va yechimlar" Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiyasi Jizzax shahri, 2024 yil 19 aprel.

ISSN 2181-7138

Т. Н. Қары Ниязий атындағы Өзбекстан педагогикалық
илим-изертлеу институтының Ж. Орынбаев атындағы Қарақалпақстан филиалы

**«МУҒАЛЛИМ ХӘМ ҮЗЛИКСИЗ
БИЛИМЛЕНДИРИҰ»**

№ 5

Нөкис — 2024

Басып шығыуға жууапкер:

А. Тилегенов, С. Нуржанов

Баспаға таярлаған:

А. Тилегенов

Компьютерде таярлаған:

П. Реймбаев, З. Ниязымбетова

Мәнзил: Нөкис қаласы, Ерназар Алакөз көшеси №54

Тел.: +998 61 224-23-00, +998 61 224-01-34

e-mail: uzniipnkkf@umail.uz,

mugallim-pednauk@umail.uz

www.mugallim-uzliksiz-bilim.uz

www.KRTEACH.UZ

*Журналға келген мақалаларға жууап қайтарылмайды, журналда жәрияланған мақалалардан алынған үзиндилер «Муғаллим хәм үзликсиз билимлендириу» журналынан алынды, деп көрсетилиуи шәрт. Журналға 5-6 бет көлеминдеги материаллар еки интервалда **TIMES NEW ROMAN** шрифтинде электрон версиясы менен бирге қабыл етиледи. Мақалада келтирилген мағлыуатларға автор жууапкер.*

Оригинал-макеттен басыуға рухсат етилди 09.09.2024. Форматы 70x100¹/₈

«Таймс» гарнитурасында офсет усылында басылды.

Шәртли б.т. 31. Нашр. т. Нұсқасы _____ Буйыртпа №